

Psikolojik Danışma ve Rehberlik Programı Öğrencilerinin Kaynaştırma Eğitimine Yönelik Tutumlarının İncelenmesi^(*)

Biröl ALVER (**)

Hasan BOZGEYİKLİ (***)

Abdullah IŞIKLAR (****)

Özet: Özel eğitim alanında çok fazla görev ve sorumlulukları olan rehber öğretmen ve rehber öğretmen adaylarının kaynaştırma eğitimine yönelik tutumlarını inceleyen bir araştırmaya rastlanılmamıştır. Dolayısıyla rehber öğretmen adaylarının kaynaştırma eğitimine yönelik tutumlarını etkileyen faktörlerin araştırılması önemli görülmektedir. Genel tarama modelinde gerçekleştirilen bu araştırmanın çalışma grubunu 2007-2008 eğitim-öğretim yılında Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi ve Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık programına devam eden 324 3. ve 4. sınıf öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplamak amacıyla araştırmacılar tarafından geliştirilen “Bilgi Formu” ve “Kaynaştırmaya İlişkin Görüşler Ölçeği” kullanılmıştır. Elde edilen verilerinin analizinde bağımsız gruplar için t-testi tekniği kullanılmıştır. Araştırma bulguları Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık programı öğrencilerinin kaynaştırma eğitimine ilişkin tutumlarının çeşitli değişkenler açısından anlamlı düzeyde farklılaştığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Kaynaştırma, tutum, rehber öğretmenler.

Observation of Attitudes of Psychological Counseling and Guidance Program Students Towards Inclusive Education

Abstract: There is no a single study about the attitudes of teacher candidates towards inclusive education. Thus, observing factors which affect the attitudes of teacher candidates towards inclusive education gathers importance.

This study has survey method. The scope of this study is 324 students who are students in Atatürk University Kazım Karabekir Faculty of Education and Selçuk University Ahmet Keleşoğlu Faculty of Education Psychological Counseling and Guidance program in 2007-2008 educational years. “Information Form” and “Views Related Inclusion Questionnaire” were used in order to gain data. Independent group t test technic were used in order to analyze the data. The findings show that the teacher candidates from Psychological Counseling and Guidance program attitudes towards inclusion differentiate according to several variables.

Key Words: Inclusion, attitudes, School counselors.

*) Bu makale 13-15 Kasım 2008 18. Ulusal Özel Eğitim Kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

**) Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üniv. Kazım Karabekir Eğitim Fak., (e-posta: balver@atauni.edu.tr.)

***) Yrd. Doç. Dr., Erciyes Üniv. Eğitim Fak., (e-posta: hbozgeyikli@erciyes.edu.tr)

****) Yrd. Doç. Dr., Erciyes Üniv. Eğitim Fak., (e-posta: pskapo@hotmail.com)

Giriş

Kaynaştırma eğitimi, özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin eğitimlerini, destek eğitim hizmetleri de sağlanarak yetersizliği olmayan akranlarıyla birlikte resmi ve özel okul öncesi, ilköğretim, ortaöğretim ve yaygın eğitim kurumlarında sürdürmesi esasına dayanan özel eğitim uygulamalarıdır (Osborne ve Dimattia, 1994). Bu eğitim bedensel, zihinsel, duygusal ve sosyal özellikleri yönünden yaşlılarından farklı gelişim özellikleri gösteren; ancak eğitim-öğretimine tam zamanlı veya yarı zamanlı olarak akranlarıyla birlikte devam eden öğrencilere verilen eğitimdir (Kuz, 200; MEB, 2006). Kaynaştırma eğitimi, en az kısıtlayıcı eğitim ortamıyla özel eğitime gereksinimi olan öğrencinin, gereksinimlerini en üst düzeyde karşılayan ve özel eğitime gereksinimi olmayan akranlarıyla olabildiğince fazla bir arada bulunmasını ve en üst düzeyde paylaşmasını sağlayan ortamdır (Koçak, Arslantaş ve Çalıkçı, 2008). Kaynaştırma eğitiminin ana hedefi, erken çocukluk döneminden başlayarak özel gereksinimli çocukların sosyal kabulü ve topluma kazandırılmasıdır (Metin, 1997).

Özel eğitime ihtiyacı olan bireyler kaynaştırma yoluyla eğitimlerini, yetersizliği olmayan akranları ile birlikte aynı sınıfta tam zamanlı sürdürebilecekleri gibi özel eğitim sınıflarında yarı zamanlı olarak da sürdürebilirler. Yarı zamanlı kaynaştırma uygulamaları, öğrencilerin bazı derslere yetersizliği olmayan akranlarıyla birlikte aynı sınıfta ya da ders dışı etkinliklere birlikte katılmaları yoluyla yapılır. Kaynaştırma uygulamaları yapılan okul ve kurumlardaki personel, diğer öğrenciler ve onların aileleri özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin özellikleri hakkında okul idaresince yapılan planlama doğrultusunda Rehberlik Araştırma Merkezi (RAM) ve Bireysel Eğitim Programı (BEP) geliştirme birimindeki ilgili kişilerce bilgilendirilir (MEB, 2006). Normal eğitim ortamında eğitim gören özel gereksinimli öğrenciler, özürsüz olmayan öğrencilerle birlikte eğitim almakla, etkileşmeyi, iletişim kurmayı, arkadaşlık geliştirmeyi, birlikte çalışmayı ve bireysel olarak güçlü ve zayıf oldukları alanlarda birbirlerine yardımcı olmayı öğrenmektedirler (Stainback ve Stainback, 1992).

Kaynaştırma eğitiminin altında yatan temel anlayış, engelliler ile engelli olmayanlar arasındaki etkileşimin nicelik ve niteliğinin artacağı, böylece toplumsal engellerin ortadan kalkacağı ya da en azından azalacağı ve toplumsal kabulün artacağıdır (Kaner, 2000). Engelli çocukların toplumla bütünleşmeleri ve bağımsız yaşam becerilerini kazanmalarında kaynaştırma programlarının başarıyla yürütülmesi önem taşımaktadır (Orel, Gökhan ve Zerey, 2004).

Başarılı bir kaynaştırma uygulamasının, sınıf öğretmenin ve okul personelinin kaynaştırma uygulamasının gerekliliğine inanmaları ve bu konuda çaba göstermelerine, sınıftaki diğer öğrencilerin özel gereksinimli öğrenci ve kaynaştırma uygulaması hakkında bilgilendirilerek hazırlanmalarına ve hem öğretmen hem de özel gereksinimli öğrencinin destek özel eğitim hizmetleri almalarına bağlı olduğu belirtilmektedir (Batu, 2000; Kırcaali-İftar, 1998). Öğretmenlerin engelli çocukların eğitimine yönelik hazırlanmamaları ve bu konuda yeterli donanıma sahip olmamalarının, olumsuz tutumları beraberinde ge-

tirdiği ve kaynaştırma programlarının başarıyla uygulamasını güçleştirdiği araştırmacılar tarafından belirtilmiştir (Diken, 1998; Familia-Garcia, 2001; Güzel Özmen, 2003; Kayaoğlu, 1999; Orel, Zerey, ve Töret, 2004; Sargın, 2002; Seçer, Sarı, ve Çetin, 2010; Sever, 2007; Uysal, 2004).

Engelli çocukların toplumla bütünleşmeleri ve bağımsız yaşam becerilerini kazanmalarında kaynaştırma programlarının başarıyla yürütülmesi önem taşımaktadır. Kaynaştırma eğitimine ilişkin diğer araştırmalarda ise, kaynaşturmaya eğitime yönelik olumsuz tutuma sahip öğretmenlere, bilgilendirme ve destek eğitimi yapıldığı zaman tutumlarının olumlu yönde değiştiği gözlenmiştir (Gözün ve Yıkılmış, 2004; Bülbin, Ünsal ve Özokçu, 2004). Bu durum, özel eğitim alanıyla ilgili görev alacak öğretmenlerin bilgi ve donanımlarının üniversite eğitim süreci içerisinde sağlanmasının önemini ön plana çıkartmaktadır (Sarı ve Saygın, 2002).

Kaynaştırma eğitimi ile ilgili araştırmalar incelendiğinde daha çok, özel eğitim öğretmen adayları, okul öncesi öğretmen adayları ve sınıf öğretmeni adayları üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Psikolojik danışmanların özel gereksinimi olan öğrencilerin sergiledikleri problem davranışlarda ve öğrenmeyle ilgili sorunlarında sınıf ve branş öğretmenlerinin ilk danıştıkları kişilerdirler. Psikolojik danışmanların bu gibi sorunlara doğrudan ya da dolaylı olarak müdahale etmek gibi bir rol ve sorumlulukları da vardır (Veysel ve Diken, 2009). Diğer taraftan psikolojik danışmanların, anne babaya, öğretmene destek olma, normal gelişim gösteren çocukları bilgilendirme gibi rolleri de bulunmaktadır (Sucuoğlu, 2006). Özel eğitim alan öğrencilerin olduğu okullarda çalışan psikolojik danışmanların niteliklerinin artırılması bu alanda verilen eğitimin kalitesini arttıracaktır. RAM'lerde kaynaştırma eğitimine öğrenci alınmasında yetkili olan ve okullarda bu öğrencilerin oryantasyonları, BEP programlarının hazırlaması, izlenmesi ve ailenin eğitimi gibi psikolojik danışmanların özel eğitim alanında görev ve sorumlulukları bulunmaktadır. Psikolojik danışman adaylarının ve psikolojik danışmanların kaynaştırma eğitimine yönelik tutumlarını inceleyen bir araştırmaya alan taramasında rastlanılmamıştır. Bu nedenle psikolojik danışman adaylarının kaynaştırma eğitimine yönelik tutumlarını etkileyen faktörlerin araştırılması alana katkısı yönünden önemli görülmektedir. Bu araştırmada, rehberlik ve psikolojik danışmanlık programı öğrencilerinin kaynaştırma eğitimine yönelik tutumları incelenmiştir.

Bu genel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1- Rehberlik ve Psikolojik Danışma Programı öğrencilerin cinsiyetlerine göre kaynaştırma eğitimine yönelik tutumları anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?

2- Rehberlik ve Psikolojik Danışma Programı öğrencilerin yakın çevrelerinde engelli birey olup olmama durumlarına göre kaynaştırma eğitimine yönelik tutumları anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?

3- Rehberlik ve Psikolojik Danışma Programı öğrencilerin özel eğitim kurumlarında çalışmayı isteyip isteme durumlarına göre kaynaştırma eğitimine yönelik tutumları anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?

I- Yöntem

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma ilişkisel tarama modelindedir. Araştırmanın çalışma grubunun oluşturulabilmesi amacıyla 2007-2008 eğitim-öğretim yılında Erzurum Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi ve Konya Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık programına devam eden 3. ve 4. sınıf öğrencilerine Kaynaştırmaya İlişkin Görüşler Ölçeği uygulanmıştır. Araştırma grubu 133'ü kız 191'i erkek olmak üzere toplam 324 üniversite öğrencisinden oluşmaktadır. Araştırma, Erzurum Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi ve Konya Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık programı 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin Kaynaştırmaya İlişkin Görüşler Ölçeğine verdikleri cevaplar ile sınırlıdır.

Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada veri toplama aracı olarak "Bilgi Formu" ve "Kaynaştırmaya İlişkin Görüşler Ölçeği" kullanılmıştır.

Bilgi Formu:

Rehberlik ve psikolojik danışmanlık öğrencilerinin bazı özellik nitelikleri hakkında bilgi almak için araştırmacılar tarafından geliştirilmiştir.

Kaynaştırmaya İlişkin Görüşler Ölçeği (KİGÖ):

Antonak ve Larivee (1995) tarafından, özel gereksinimli öğrencilerin genel eğitim sınıflarında öğrenim görmelerine yönelik öğretmen tutumlarını belirlemek amacıyla geliştirilen ölçeğin Türkçe'ye uyarlanma çalışması Kırcaali-İftar (1998) tarafından yapılmıştır. 20 maddeden oluşan ölçeğin yapı geçerliği analizinde 5 faktörden oluştuğu görülmüştür. 4., 5., 7., 8., 12., 14., 18., 19. maddelerin "Kaynaştırma Sınıf Kontrolü" ve "Kaynaştırmaya Karşı Görüşler" ile, 9., 15., 17. maddelerin "Sınıf Öğretmeninin Yeterliliği" ile, 2., 3., 13., 16., 20. maddelerin "Kaynaştırmanın Yararları" ile, 1. ve 6. maddelerin "Engelli Öğrencinin Yeterliliği" ve "Kaynaştırmanın Faydası", 10. ve 11. maddelerin ise "Kaynaştırmanın Olumsuz Etkisi" ile ilişkili oldukları belirlenmiştir. Ölçek Likert tipi yapıya sahip olup; 1="Tümüyle Katılıyorum", 2="Katılıyorum", 3="Kararsızım", 4="Katılmıyorum", 5="Kesinlikle Katılmıyorum" olmak üzere beşli dereceleme ile cevaplandırılmaktadır. Ölçekte 10 olumsuz madde bulunmakta, bu maddeler tersten puanlanmaktadır. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 20, en yüksek puan ise 100'dür. Puan yükseldikçe tutumlar olumsuzlaşmaktadır. Ölçeğin güvenirlik çalışmasında, Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı 0.80 olarak bulunmuştur.

Verilerin Analizi

Araştırma için kullanılan ölçeklerden önce toplam puan ve alt boyutlarla ilgili puanlar elde edilmiştir. Araştırmanın verilerinin çözümlenmesinde bağımsız gruplar için t testi

analiz yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada önem düzeyi .05 olarak kabul edilmiş ve bu düzeyin üzerindeki değerler ayrıca belirtilmiştir.

II- Bulgular

Rehberlik ve psikolojik danışma programı 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin kaynaştırmaya eğitimine yönelik tutumları cinsiyet, yakın çevresinde engelli birey olup olmama ve özel eğitim kurumunda çalışmayı isteyip istememe değişkenlerine göre incelenmiştir.

Rehberlik ve psikolojik danışma programı öğrencilerinin kaynaştırmaya yönelik tutumlarının cinsiyetlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını ortaya koymak amacıyla bağımsız gruplar için t testi yapılmıştır. Yapılan analize ilişkin bulgular Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1: Rehberlik ve Psikolojik Danışma Programı Öğrencilerin Cinsiyetlerine İlişkin t testi Sonuçları

Boyutlar	Cinsiyet	N	\bar{X}	S	t	p
Kaynaştırmaya karşı görüş Kaynaştırma sınıf kontrolü	Kız	133	28,96	3,43	3,399*	,001
	Erkek	191	27,68	3,27		
Sınıf öğretmeninin yeterliliği	Kız	133	6,17	1,73	2,812*	,005
	Erkek	191	6,80	2,27		
Kaynaştırmanın yararları	Kız	133	20,37	2,11	,609	,543
	Erkek	191	20,20	2,61		
Engelli öğrencinin yeterliliği Kaynaştırmanın faydası	Kız	133	5,28	1,04	2,143*	,033
	Erkek	191	5,58	1,47		
Kaynaştırmanın olumsuz etkisi	Kız	133	4,54	1,15	1,024	,306
	Erkek	191	4,40	1,33		
Toplam puan	Kız	133	65,30	4,25	1,248	,213
	Erkek	191	64,61	5,71		

* p<,05

Tablo 1 incelendiğinde “Kaynaştırmaya Yönelik Görüşler Ölçeğinin” kaynaştırmaya karşı görüş-kaynaştırma sınıf kontrolü alt boyutunda psikolojik danışma ve rehberlik programında öğrenim gören kız öğrencilerin puan ortalamaları 28,96, erkek öğrencilerin puan ortalamaları ise 27,68 olarak hesaplanmıştır. Grupların puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değeri ($t=3,399$, $p<,05$) kaynaştırmaya karşı görüş-kaynaştırma sınıf kontrolü alt boyutunda cinsiyetler arasında .05 manidarlık düzeyinde anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir. Bu bulguya göre rehberlik ve

psikolojik danışma programında öğrenim gören kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre kaynaştırmaya karşı görüş-kaynaştırma sınıf kontrolü alt boyutunda olumsuz görüşlerinin daha yüksek olduğunu göstermektedir.

Rehberlik ve psikolojik danışma programı öğrencilerinin sınıf öğretmenin yeterliliği alt boyutunda kız öğrencilerin puan ortalamaları 6,17, erkek öğrencilerin puan ortalamaları ise 6,80 olarak hesaplanmıştır. Gruplar arasındaki farkın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değeri ($t=2,812$, $p<,05$) cinsiyetler arasında .05 düzeyinde anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir. Bu sonuca göre erkek öğrencilerin sınıf öğretmenin yeterliliğine alt boyutundaki tutumları daha olumsuzdur.

Rehberlik ve psikolojik danışma programı öğrencilerinin kaynaştırmanın yararları alt boyutunda kız öğrencilerin puan ortalamaları 20,37, erkek öğrencilerin puan ortalamaları ise 20,20 olarak hesaplanmıştır. Gruplar arasındaki farkın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değeri ($t=,609$, $p>,05$) olarak hesaplanmıştır. Bu değer cinsiyetler arasında .05 düzeyinde anlamlı bir fark olmadığını göstermektedir.

Rehberlik ve psikolojik danışma programı öğrencilerinin engelli öğrencinin yeterliliği-kaynaştırmanın faydası alt boyutunda kız öğrencilerin puan ortalamaları 5,28, erkek öğrencilerin puan ortalamaları ise 5,58 olarak hesaplanmıştır. Gruplar arasındaki farkın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değeri ($t=2,143$, $p<,05$) cinsiyetler arasında .05 düzeyinde anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir. Bu sonuca göre erkek öğrencilerin engelli öğrencinin yeterliliği-kaynaştırmanın faydası alt boyutundaki tutumları daha olumsuzdur.

Rehberlik ve psikolojik danışma programı öğrencilerinin kaynaştırmanın olumsuz etkisi alt boyutunda kız öğrencilerinin puan ortalamaları 4,54, erkek öğrencilerin puan ortalamaları 4,40 olarak hesaplanmıştır. Gruplar arasındaki farkın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değeri ($t=1,024$, $p>,05$) cinsiyetler arasında .05 düzeyinde anlamlı bir fark olmadığını göstermektedir. Psikolojik danışma ve rehberlik programı öğrencilerinin kaynaştırma eğitime yönelik görüşleri toplam puan açısından değerlendirildiğinde kız öğrencilerinin puan ortalamaları 65,30, erkek öğrencilerin puan ortalamaları 64,61 olarak hesaplanmıştır. Grupların puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değeri ($t=1,248$, $p>,05$) cinsiyetler arasında .05 manidarlık düzeyinde anlamlı bir fark olmadığını göstermektedir.

Rehberlik ve psikolojik danışma programı öğrencilerinin kaynaştırmaya yönelik tutumlarının yakın çevrelerinde engelli birey olup olmama durumuna göre farklılaşp farklılaşmadığını ortaya koymak amacıyla bağımsız gruplar için t testi yapılmıştır. Yapılan analize ilişkin bulgular Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2: Rehberlik ve Psikolojik Danışma Programı Öğrencilerinin Yakın Çevrelerinde Engelli Birey Olup Olmama Durumlarına İlişkin t testi Sonuçları

Boyutlar	Engelli Birey	N	\bar{X}	S	t	p
Kaynaştırmaya karşı görüş Kaynaştırma sınıf kontrolü	Var	39	24,41	3,13	8,174*	,001
	Yok	285	28,72	3,08		
Sınıf öğretmenin yeterliliği	Var	39	5,28	1,97	4,107*	,001
	Yok	285	6,71	2,05		
Kaynaştırmanın yararları	Var	39	19,48	2,49	2,190*	,029
	Yok	285	20,38	2,39		
Engelli öğrencinin yeterliliği Kaynaştırmanın faydası	Var	39	4,66	1,15	4,100*	,001
	Yok	285	5,57	1,31		
Kaynaştırmanın olumsuz etkisi	Var	39	3,82	1,07	3,899*	,001
	Yok	285	4,55	1,25		
Toplam Puan	Var	39	57,23	2,93	16,174*	,001
	Yok	285	65,95	4,46		

* p<,05

Tablo 2 incelendiğinde “Kaynaştırmaya Yönelik Görüşler Ölçeğinin” kaynaştırmaya karşı görüş-kaynaştırma sınıf kontrolü alt boyutunda rehberlik ve psikolojik danışma programı öğrencilerinden yakın çevresinde engelli birey olanların puan ortalamaları 24,41, yakın çevresinde engelli birey olmayanların puan ortalamaları ise 28,72 olarak hesaplanmıştır. Grupların puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değeri (t=8,174, p<,05) kaynaştırmaya karşı görüş-kaynaştırma sınıf kontrolü alt boyutunda yakın çevresinde engelli birey olup olmama durumu arasında .05 manidarlık düzeyinde anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir. Bu bulguya göre rehberlik ve psikolojik danışma programında öğrenim gören yakın çevresinde engelli birey olmayan öğrencilerin kaynaştırma eğitimine yönelik görüşleri daha olumsuzdur.

Rehberlik ve psikolojik danışma programı öğrencilerinin sınıf öğretmenin yeterliliği alt boyutunda yakın çevresinde engelli birey olan öğrencilerin puan ortalamaları 5,28, yakın çevresinde engelli birey olmayan öğrencilerin puan ortalamaları ise 6,71 olarak hesaplanmıştır. Gruplar arasındaki farkın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değeri (t=4,107, p<,05) sınıf öğretmenin yeterliliği alt boyutunda öğrenciler arasında .05 düzeyinde anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir. Bu sonuca göre yakın çevresinde engelli birey olmayan öğrencilerin sınıf öğretmenin yeterliliğine ilişkin görüşleri daha olumsuzdur.

Kaynaştırmanın yararları alt boyutunda rehberlik ve psikolojik danışma programında öğrenim gören yakın çevresinde engelli birey olan öğrencilerinin puan ortalamaları 19,48, yakın çevresinde engelli birey olmayan öğrencilerin puan ortalamaları 20,38 olarak hesaplanmıştır. Gruplar arasındaki farkın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değeri ($t= 2,190$, $p<.05$) cinsiyetler arasında .05 düzeyinde anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir. Bu bulguya göre yakın çevresinde engelli birey olmayan öğrencilerin kaynaştırmanın yararlarına ilişkin görüşleri daha olumsuzdur.

Rehberlik ve psikolojik danışma programı öğrencilerinin engelli öğrencinin yeterliliği-kaynaştırmanın faydası alt boyutunda yakın çevresinde engelli birey olan öğrencilerin puan ortalamaları 4,66, yakın çevresinde engelli birey olmayan öğrencilerinin puan ortalamaları 5.57 olarak hesaplanmıştır. Gruplar arasındaki farkın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değeri ($t= 4,100$, $p<.05$) öğrenciler arasında .05 düzeyinde anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir. Bu bulguya göre yakın çevresinde engelli birey olmayan öğrencilerin engelli öğrencinin yeterliliği-kaynaştırmanın faydası alt boyutunda görüşleri daha olumsuzdur.

Rehberlik ve psikolojik danışma programı öğrencilerinin kaynaştırmanın olumsuz etkisi alt boyutunda yakın çevresinde engelli birey olan öğrencilerinin puan ortalamaları 3,82, yakın çevresinde engelli birey olmayan öğrencilerin puan ortalamaları 4,55 olarak hesaplanmıştır. Gruplar arasındaki farkın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değeri ($t=3,899$, $p<.05$) yakın çevresinde engelli birey olan ve olmayan öğrencilerin puanları arasında .05 düzeyinde anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir. Yakın çevresinde engelli birey olmayan öğrencilerin kaynaştırma eğitiminin yararlarına ilişkin görüşleri daha olumsuzdur.

Rehberlik ve psikolojik danışma programı öğrencilerinin kaynaştırma eğitimine yönelik görüşleri toplam puan açısından değerlendirildiğinde yakın çevresinde engelli birey olan öğrencilerinin puan ortalamaları 57,23, yakın çevresinde engelli birey olmayan öğrencilerin puan ortalamaları 65,95 olarak hesaplanmıştır. Grupların puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değeri ($t=16,174$, $p<.05$) yakın çevresinde engelli birey olan ve olmayan öğrencilerin puanları arasında .05 manidarlık düzeyinde anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir. Bu bulguya göre yakın çevresinde engelli birey olmayan öğrencilerin görüşleri daha olumsuzdur.

Rehberlik ve psikolojik danışma programı öğrencilerinin kaynaştırmaya yönelik tutumlarının özel eğitim kurumlarında çalışmayı isteyip istememe durumlarına göre farklılaşp farklılaşmadığını ortaya koymak amacıyla bağımsız gruplar için t testi yapılmıştır. Yapılan analize ilişkin bulgular Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3: Rehberlik ve Psikolojik Danışma Programı Öğrencilerinin Özel Eğitim Kurumlarında Çalışmayı İsteme ve İstememe Durumlarına İlişkin t Testi Sonuçları

Boyutlar	Kurumda Görev	N	\bar{X}	S	t	P
Kaynaştırmaya karşı görüş Kaynaştırma sınıf kontrolü	Evet	265	28,11	3,65	1,602	,293
	Hayır	59	28,62	1,76		
Sınıf öğretmenin yeterliliği	Evet	265	6,44	1,95	1,562	,123
	Hayır	59	7,00	2,58		
Kaynaştırmanın yararları	Evet	265	20,40	2,45	2,057*	,040
	Hayır	59	19,69	2,15		
Engelli öğrencinin yeterliliği Kaynaştırmanın faydası	Evet	265	5,47	1,29	,360	,719
	Hayır	59	5,40	1,46		
Kaynaştırmanın olumsuz etkisi	Evet	265	4,42	1,26	1,107	,269
	Hayır	59	4,63	1,24		
Toplam Puan	Evet	265	64,80	5,28	,748	,455
	Hayır	59	65,35	4,57		

* $p < ,05$

Tablo 3 incelendiğinde rehberlik ve psikolojik danışma programı öğrencilerinin kaynaştırmaya karşı görüş-kaynaştırma sınıf kontrolü alt boyutunda özel eğitim kurumlarında çalışmak isteyenlerin puan ortalamaları 28,11, özel eğitim kurumlarında çalışmak istemeyenlerin puan ortalamaları ise 28,62 olarak hesaplanmıştır. Grupların puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değeri ($t=1,602$, $p>,05$) özel eğitim kurumlarında çalışmak isteyen ve istemeyen öğrencilerin puanları arasında .05 manidarlık düzeyinde anlamlı bir fark olmadığını göstermektedir.

Rehberlik ve psikolojik danışma programı öğrencilerinin sınıf öğretmenin yeterliliği alt boyutunda özel eğitim kurumlarında çalışmak isteyen öğrencilerin puan ortalamaları 6,44, özel eğitim kurumlarında çalışmak istemeyen öğrencilerin puan ortalamaları ise 7,00 olarak hesaplanmıştır. Gruplar arasındaki farkın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değeri ($t=1,562$ $p>,05$) sınıf öğretmenin yeterliliği alt boyutunda özel eğitim kurumlarında çalışmak isteyen ve istemeyen öğrencileri arasında .05 düzeyinde anlamlı bir fark olmadığını göstermektedir.

Kaynaştırmanın yararları alt boyutunda rehberlik ve psikolojik danışma programı öğrencilerinde özel eğitim kurumlarında çalışmak isteyenlerin puan ortalamaları 20,40, özel eğitim kurumlarında çalışmak istemeyenlerin puan ortalamaları 19,69 olarak hesaplanmıştır. Gruplar arasındaki farkın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değeri ($t=2,057$, $p<,05$) özel eğitim kurumlarında çalışmak isteyen ve çalışmak istemeyen öğrenciler arasında .05 düzeyinde anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir. Bu bulguya göre

özel eğitim kurumlarında görev almak istemeyen öğrencilerin kaynaştırmanın yararlarına ilişkin görüşleri daha olumsuzdur.

Rehberlik ve psikolojik danışma programı öğrencilerinin engelli öğrencinin yeterliliği-kaynaştırmanın faydası alt boyutunda özel eğitim kurumlarında çalışmak isteyen öğrencilerin puan ortalamaları 5,47, özel eğitim kurumlarında çalışmak istemeyen öğrencilerinin puan ortalamaları 5.40 olarak hesaplanmıştır. Gruplar arasındaki farkın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değeri ($t=,360$, $p>,05$) özel eğitim kurumlarında çalışmak isteyen ve çalışmak istemeyen öğrenciler arasında .05 düzeyinde anlamlı bir fark olmadığını göstermektedir.

Rehberlik ve psikolojik danışma programı öğrencilerinin kaynaştırmanın olumsuz etkisi alt boyutunda özel eğitim kurumlarında çalışmak isteyen öğrencilerinin puan ortalamaları 4,42, özel eğitim kurumlarında çalışmak istemeyen öğrencilerin puan ortalamaları 4,63 olarak hesaplanmıştır. Gruplar arasındaki farkın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değeri ($t=1,107$, $p>,05$) özel eğitim kurumlarında çalışmak isteyen ve çalışmak istemeyen öğrencilerin puanları arasında .05 düzeyinde anlamlı bir fark olmadığını göstermektedir.

Rehberlik ve psikolojik danışma programı öğrencilerin kaynaştırma eğitimine yönelik görüşleri toplam puan açısından değerlendirildiğinde özel eğitim kurumlarında çalışmak isteyen öğrencilerinin puan ortalamaları 64,80, özel eğitim kurumlarında çalışmak istemeyen öğrencilerin puan ortalamaları 65,35 olarak hesaplanmıştır. Grupların puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değeri ($t=,748$, $p>,05$) özel eğitim kurumlarında çalışmak isteyen ve çalışmak istemeyen öğrencilerin puanları arasında .05 manidarlık düzeyinde anlamlı bir fark olmadığını göstermektedir.

Sonuç ve Tartışma

Bu araştırmada kaynaştırmaya ilişkin rehberlik ve psikolojik danışma programı öğrencilerinin cinsiyetleri, yakın çevrelerinde engelli birey olup olmama durumu ve mezun olduktan sonra özel eğitim kurumlarında çalışmayı isteyip istememe açısından kaynaştırma eğitimine ilişkin görüşleri incelenmiştir. Araştırmaya katılan öğrencilerin cinsiyetleri açısından kaynaştırma eğitimine ilişkin görüşleri incelendiğinde; kaynaştırmaya karşı görüş-kaynaştırma sınıf kontrolü alt boyutunda kız öğrencilerin lehine, sınıf öğretmenin yeterliliği alt boyutunda ve engelli öğrencinin yeterliliği-kaynaştırmanın faydası alt boyutunda erkek öğrencilerin lehine anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Kaynaştırmanın yararları, kaynaştırmanın olumsuz etkisi alt boyutlarında ve Kaynaştırmaya Yönelik Görüşler Ölçeğinin toplam puanında cinsiyetler arasında anlamlı farklılık bulunamamıştır. Öğretmenler ve öğretmen adaylarının kaynaştırmaya ilişkin görüşleri üzerinde yapılan araştırmalar incelendiğinde (Batu, Kırcaali-İftar ve Uzuner, 2004; Diken, 1998; Diken ve Sucuoğlu, 1999; Familia-Garcia, 2001; Güzel Özmen, 2003; Kayılı, Koçyiğit, Doğru Yıldırım ve Çiftçi, 2010; Metin ve Çakmak, 1998; Orel, Zerey ve Töret, 2004; Sever, 2007; Sünbül ve Sargın, 2002; Uysal, 2004; Veysel ve Diken, 2009; Yıldırım, 2007) araştırmacıların kaynaştırma eğitimine yönelik öğretmen tutumları, öğretmenlerin bilgi eksikliği,

sınıf içi yeterlilikleri, hizmetiçi eğitim alıp almama durumları, sınıflarında kaynaştırma eğitiminde öğrenci olup olmaması, kaynaştırmaya ilişkin ders alıp almamaları, okulun fiziksel imkanları, öz yeterlilik algıları ve yöntem-teknik bilgisi üzerine odaklandıkları belirlenmiştir. Kayılı ve ark. (2010) arkadaşları öğretmenlerin kız çocuklarının kaynaştırılmalarına ilişkin olarak olumlu bir tutuma sahip olduklarını belirtmişlerdir. Bu bulgu kız öğrencilerin kaynaştırmaya karşı görüş-kaynaştırma sınıf kontrolü alt ölçeğinden elde ettikleri sonucu desteklemektedir. Uysal (2004) yaptığı çalışmada öğretmenlerin kaynaştırma eğitimini yararlı bulmadıkları belirtmiştir.

Araştırmaya katılan rehberlik ve psikolojik danışmanlık programı öğrencilerinin yakın çevrelerinde engelli birey olup olmama durumuna göre kaynaştırmaya eğitimine ilişkin görüşleri incelendiğinde; tüm alt boyutlarda ve toplam puanda yakın çevresinde engelli birey olmayan öğrencilerin lehine anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Yıldırım Doğru (2007) yaptığı çalışmada öğretmenlerin özel eğitime ilişkin bilgi düzeyleri, özür gruplarını tanıma, teorik ve uygulama boyutlarında bilgiye ihtiyaçları olduğunu belirlemiştir. Yakın çevrelerinde engelli birey olmayan öğrenciler, engellilere ilişkin kaynaştırma eğitimine yakın çevrelerinde engelli birey olan öğrencilere göre daha olumlu bakmaktadır. Sınıf öğretmenlerine yönelik yapılan çalışmalarda, öğretmenlerin kaynaştırma eğitimine yönelik olumsuz tutumlarını olduğu belirlenmiştir (Diken ve Sucuoğlu, 1999; Metin ve Çakmak, 1998; Uysal, 2004; Orel, Zerey ve Töret, 2004). Engelli bireylerle karşılaşan öğretmenlerin kaynaştırma eğitimine ilişkin görüşlerinin daha olumsuz olduğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle özel eğitim tekniklerini bilen bir öğretmen, normal sınıflarda bu teknikleri bilmeyen bir öğretmenden daha başarılı olur. Bu sayede öğretmenlerin öğretim becerileri ve deneyimleri zenginleştiğini belirtmişlerdir (Liebergott, Hippel ve Needleman, 1992). Bu bulgu araştırmanın sonucunu destekler niteliktedir.

Araştırmaya katılan rehberlik ve psikolojik danışmanlık programı öğrencilerinin mezun olduktan sonra özel eğitim kurumlarında çalışmayı isteyip istememe durumlarına ilişkin görüşleri incelendiğinde, kaynaştırmanın yararları alt boyutunda çalışmak isteyen öğrenciler lehine anlamlı farklılık bulunmuştur. Elliott ve McKenney (1998) tarafından kaynaştırma eğitiminin başarısını bu alanda göre yapan personelin inanç ve olumlu tutumuna bağlı olduğunu bulgusunu bu sonuç desteklemektedir. Benzer şekilde kaynaştırma eğitimine ilişkin lisans programında ders alan öğretmenlerin daha olumlu baktıkları (Orel, Zerey ve Töret, 2004), öğretmen deneyimlerinin kaynaştırma eğitimi olumlu etkilediği (Baykoç Dönmez, Aslan ve Avcı, 1997), öğretmenlerin özel eğitime ilişkin inançlarının etkilediği (Çulhaoğlu İmrak, 2009), öğretmenlerin öz yeterlilik algılarının özel eğitim sürecini etkilediği (Veysel ve Diken, 2009) sonuçlarına ulaşılmıştır. Bu bulgular kaynaştırmanın yararları alt boyutundan elde edilen sonuçla paralellik göstermektedir. Diğer alt boyutlarda ve toplam puanda anlamlı farklılıklara ulaşılmamıştır. Rehberlik ve psikolojik danışmanlık 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin % 81,7 özel eğitim kurumlarında çalışmak istemediklerini, % 18,3'ünde özel eğitim kurumlarında çalışabileceklerini belirtmeleri öğrencilerin özel eğitim alanına ilişkin olumsuz tutumlarının yüksek olduğunu göstermektedir. Çalışmaya istekli olmadıklarını göstermektedir. Bu bulgu (Diken ve

Sucuoğlu, 1999; Gözün ve Yıkmış, 2004; Metin ve Çakmak, 1998; Uysal, 2004; Orel, Zerey ve Töret, 2004) tarafından sınıf öğretmenleri üzerinde yapılan çalışmalarla benzerlik göstermektedir.

Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre aşağıdaki öneriler geliştirilebilir;

1. Rehberlik ve psikolojik danışmanlık programı öğrencilerinin özel eğitime ilişkin yeterlilikleri araştırılabilir.

2. Rehberlik ve psikolojik danışmanlık programı öğrencilerine özel eğitim alanlarını tanıttıcı etkinlikler yapılmalıdır.

3. Okullarda görev yapan rehber öğretmenlerin kaynaştırma eğitimine ilişkin tutumları araştırılabilir.

Kaynakça

Antonak, R. F., & Larivee, B. (1995). Psychometric Analysis and Revision of the Opinions Relative Mainstreaming Scale. *Exceptional Children*, 62(2), 139-149.

Batu, S. (2000). Özel Gereksinimli Öğrencilerin Kaynaştırıldığı Bir Kız Meslek Lisesindeki Öğretmenlerin Kaynaştırmaya İlişkin Görüş ve Önerileri. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Batu, S. Kırcaali-İftar, G. ve Uzuner, Y. (2004). Özel Gereksinimli Öğrencilerin Kaynaştırıldığı Bir Kız Meslek Lisesindeki Öğretmenlerin Kaynaştırmaya İlişkin Görüş ve Önerileri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 5 (2), 33-50.

Baykoç-Dönmez, N., Avcı, N., & Aslan, N. (1997). İlk ve Ortaöğretim Kurumu Öğretmenlerinin Engellilere ve Kaynaştırmaya İlişkin İlgi ve Görüşleri. (4. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi) [Bildiri], Eskişehir.

Bülbin, S., Ünsal, P. ve Özokçu, O. (2004). Kaynaştırma Sınıfı Öğretmenlerinin Önleyici Sınıf Yönetimi Becerilerinin İncelenmesi. *A.Ü.Özel Eğitim Dergisi*, 5 (2), 51-64.

Çulhaoğlu İmrak, H.(2009). Okulöncesi Dönemde Kaynaştırma Eğitimine İlişkin Öğretmen ve Ebeveyn Tutumları ile Kaynaştırma Eğitimi Uygulanan Sınıflarda Akran İlişkilerinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Diken, H. İ. (1998). Sınıfında Zihinsel Engelli Çocuk Bulunan ve Bulunmayan Sınıf Öğretmenlerinin Zihinsel Engelli Çocukların Kaynaştırılmasına Yönelik Tutumlarını Karşılaştırılması. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.

Diken, İ., Sucuoğlu, B. (1999). "Sınıfında Zihinsel Engelli Çocuk Bulunan ve Bulunmayan Sınıf Öğretmenlerinin Zihin Engelli Çocukların Kaynaştırılmasına Yönelik Tutumlarının Karşılaştırılması". *Özel Eğitim Dergisi*, 2(3), 25-39.

Elliott, D., & McKenney M. (1998). Four Inclusion Models that Work. *Teaching Exceptional Children*, 30(4).

- Familia-Garcia, M. (2001). Special and Regular Education Teacher's Attitudes Towards Inclusive Programs in an Urban Community School. U.S., New York: New York City Board of Education.
- Gözün, Ö. ve Yıkılmış, A. (2004). Öğretmen Adaylarının Kaynaştırma Konusunda Bilgilendirilmelerinin Kaynaştırmaya Yönelik Tutumlarının Değişimindeki Etkililiği. A.U. Özel Eğitim Dergisi, 5 (2) 65-77
- Gözün, Ö. ve Yıkılmış, A.(2004). Öğretmen Adaylarının Kaynaştırma Konusunda ilgilendirilmelerinin Kaynaştırmaya Yönelik Tutumlarının Değişimindeki Etkililiği. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 5 (2) 65-77.
- Güzel Özmen, R. (2003), "Kaynaştırma Ortamında Eğitimsel Düzenlemeler". A.Ataman (Editör). Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş, (s.51-83). Gündüz Eğitim ve Yayıncılık: Ankara.
- Kaner, S. (2000). Özel Eğitime Giriş Dersinin, Öğretmen Adaylarının Zihinsel Engellilere Yönelik Tutumlarına Etkisi. Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Dergisi,1(1), 32-43.
- Kayaoglu, H. (1999). Bilgilendirme Programının Normal Sınıf Öğretmenlerinin Kaynaştırma Ortamındaki İşitme Engelli Çocuklara Yönelik Tutumlarına Etkisi. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Kayılı, G., Koçyiğit, S., Doğru Yıldırım, S.S. ve Çiftçi, S. (2010). Kaynaştırma Eğitimi Dersinin Okulöncesi Öğretmeni Adaylarının Kaynaştırmaya İlişkin Görüşlerine Etkisi. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 10(20), 48-65.
- Kırcaali-İftar, G. (1998). Kaynaştırma ve destek özel eğitim hizmetleri. S. Eripek (Ed.). Özel Eğitim (17-22). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Koçak, F., Arslantaş, S. ve Çalıkçı, N.M. (2008). Özel Eğitimi Geliştirme Faaliyetleri Komisyonu Raporu. Konya: Milli Eğitim Müdürlüğü Yayını.
- Kuz, T. (2001). Kaynaştırma Eğitimine Yönelik Tutumların İncelenmesi. Ankara: T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Yayınları.
- Liebergott, J, F., Hippel, C.S. ve Needleman, H.F. (1992). Okulöncesi Dönemde Konuşma Bozukluğu Olan Çocuklar, Konuşma Bozukluğu Olan Çocuklarla Normal Çocukların Karşılaştırılması. (Çev: Hasan Karatepe), Ankara: Karatepe Yayınları.
- MEB (2006). "Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği". Tebliğler Dergisi, 2585.
- Metin, N. (1997). Özürlü Çocuklar İçin Kaynaştırma Programları. ÖZEV. Türkiye Özürlüler Eğitim ve Dayanışma Vakfı Yayın Organı, 2, 10-11.
- Metin, N., & Çakmak, H. (1998). İlköğretim Okullarındaki Eğitimcilerin Özürlü Çocuklarla Normal Çocukların Kaynaştırıldığı Programlar Hakkındaki Düşüncelerinin İncelenmesi. 8. Ulusal Özel Eğitim Kongresi Bildirileri. Edirne, 128-139.
- Orel, A., Töret, G. ve Zerey, Z. (2004). "Sınıf öğretmeni adaylarının kaynaştırmaya yönelik tutumlarının incelenmesi". Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 5 (1) 23-33.

- Osborne, A. G. & Dimittia, P. (1994). "The Least Restrictive Environment Mandate: Legal Implications". *Exceptional Children*, 61 (1), 6–14.
- Sargın, N. (2002). Anasınıfında Bulunan Zihinsel Engelli Çocuklara Yönelik Öğretmen Tutumlarına İlişkin Bir Çalışma. XI. Ulusal Eğitim Kongresi [Bildiri]. Konya: Eğitim Kitabevi Yayınları.
- Sarı, H. ve Saygın, F. (2002). Üniversite Öğrencilerinin Özel Eğitim Dersi Etkinlikleri Almalarına Yönelik İhtiyaçların Analizi. XI. Ulusal Eğitim Kongresi Bildirileri. Konya: Eğitim Kitabevi Yayınları.
- Seçer, Z., Sarı, H. ve Çetin, Ş. (2010). "Okul Öncesi Dönemdeki Çocukların Bedensel Engelli Akranları İle Birlikte Eğitim Almalarına İlişkin Görüşleri". *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı:26, ss.12-24.
- Sever, F. D. (2007). Kaynaştırmaya yönelik öğretmen destek programının okul öncesi dönemdeki çocukların gelişim düzeylerinin etkilerinin incelenmesi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Stainback, W. & Stainback, S. (1992). *Controversial Issues Confronting Special Education Divergent Perspectives*. Boston: Allyn and Bacon.
- Sucuoğlu, B. (2006). *Etkili Kaynaştırma Uygulamaları*. Ekinoks Yayınevi: Ankara.
- Sünbül, A.M. ve Sargın, N.(2002). Okul Öncesi Dönemde Kaynaştırma Eğitimine İlişkin Öğretmen Tutumları: Konya İli Örneği. XI. Eğitim Bilimleri Kongresi, 23-26 Ekim 2002. Lefkoşa, KKTC: Yakın Doğu Üniversitesi.
- Uysal, A. (2004). Kaynaştırma Uygulamaları Yapan Öğretmenlerin Kaynaştırmaya İlişkin Görüşleri. 13. Özel Eğitim Günleri Kongresi. Özel Eğitimden Yansımalar, (s.121), Eskişehir.
- Veysel A, ve Diken, H.İ. (2009). "Rehber Öğretmen Özel Eğitim Öz Yeterlik Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması". *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 10(1), 29-37.
- Yıldırım Doğru, S. (2007). "Kaynaştırma Eğitimi Veren Sınıf Öğretmenlerinin Kaynaştırma Eğitimi Konusundaki Genel Görüş ve Sorunları". *Mesleki Eğitim Dergisi*, 9 (17), 166-180.